CULPABILITATE COLECTIVĂ *vs* RECUNOAŞTERE SOCIALĂ. REPREZENTĂRI ŞI IMPLICAŢII PSIHOSOCIALE LA NIVELUL RELAŢIILOR INTERGRUPURI

Natalia COJOCARU

Având la bază rezultatele unor studii empirice, în această lucrare, vom analiza implicaţiile pe care le comportă un eveniment negativ din istoria in-group-ului în procesul reconcilierii relaţiilor intergrupuri. Vom lua în considerare trei aspecte ale acestui proces – culpabilizarea colectivă, recunoaşterea socială şi reprezentarea socială a evenimentului. În acest context, propunem pentru discuţie (1) un caz de culpabilizare colectivă şi recunoaştere a vinei – exterminarea evreilor de către naziştі în timpul celui de-al Doilea Război Mondial[1*] şi (2) un caz de culpabilizare colectivă, dar nerecunoaştere a vinei – masacrarea armenilor de către turci în timpul primul război mondial[**].

Culpabilizarea colectivă se referă la transferul de vină asupra membrilor unui grup pentru acţiuni din trecutul in-group-ului. Vina colectivă apare ca urmare a apartenenţei individului la un anumit grup şi constă în asumarea responsabilităţii pentru acţiunile imorale din istoria in-group-ului care au produs suferinţă altor grupuri sociale [1]. Imnoff *et al.* au analizat implicaţiile emoţiilor de *vină* şi *regret* asupra reacţiilor indivizilor la atrocităţile in-groupului [2].

---

[*] Atât nemţii din Germania, cât şi cei din afara graniţelor Germaniei, au fost nevoiţi să-şi asume responsabilitatea pentru acţiunile Germaniei naziste din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În situaţia de faţă, etnicitatea a determinat, în mod exclusiv, stigmatul de învins. Copiii mei, spunea G.Grass într-un interviu, chiar dacă nu sunt direct vinovaţi, trăiesc cu această povară, pe care o poartă ca pe o responsabilitate. Ea îi obligă, afirmă scriitorul german, să rămână vigilenţi faţă de orice evoluţie ce ar putea conduce la o repetare a lucrurilor. Uneori faptul poate lua un aspect isteric. (*vezi* ESKENASY, V. *Opinii în actualitate: „afacerea Günter Grass”*, 11.04.12, disponibil la http://www.europalibera.org/content/article/24544986.html). Istoria germanilor nu va fi niciodată normală, la fel cum nici memoria germanilor nu va putea fi vreodată normală scria J.Olick (În OLICK, J.K. (ed.). *States of Memory. Continuities, and Transformation in National Retrospection* (p.259-288). Durham: Duke University Press, 2003).

[**] Spre deosebire de crimele împotriva umanităţii din cel de-al Doilea Război Mondial, despre masacrul armenilor din Primul Război Mondial, numit de unii autori şi „genocidul uitat” (*vezi* de ex., ALTERMATT, U. *Previziunile de la Saraevo,* Iaşi: Polirom, 2000, p.59-64), se vorbeşte mai puţin. Pe data de 24 aprilie 1915, au fost masacrate câteva sute de intelectuali şi lideri religioşi armeni din Imperiul Otoman. Pe parcursul a câţiva ani ce au urmat, au fost exterminaţi, după unele surse, 1,5 mil. de etnici armeni. Deşi, în 1985, ONU a recunoscut aceste acţiuni drept genocid, guvernul turc nu este de acord cu această calificare, vorbind despre omoruri în lupte şi în timpul deportărilor şi nicidecum despre exterminare intenţionată.

Studiul lor demonstrează că vina şi regretul sunt două reacţii emoţionale diferite, având cauze şi consecinţe diferite în ceea ce priveşte atitudinile şi contactul intergrupuri. Autorii admit că *vina* este caracterizată prin aversiune faţă de sine, cauzată de asumarea responsabilităţii pentru cele întâmplate, ceea ce determină indivizii să accepte acordarea de compensaţii materiale pentru înlăturarea daunelor provocate de război. Pe de altă parte, *regretul* presupune mai puţină aversiune, este mai mult o reacţie de empatie faţă de victime şi rezultă într-o mai mare deschidere faţă de contactul intergrupuri. Culpabilizarea întregii naţiuni germane, chiar şi a etnicilor germani din afara graniţelor, indiferent de rolul pe care l-au avut în perioada războiului, a avut drept efect sporirea responsabilităţii de a participa la repararea prejudiciilor cauzate de război [2]. *„You are all guilty" („Voi toţi sunteţi vinovaţi")* era scris în 1945 pe un poster al Forţelor Aliate şi avea drept scop să amintească germanilor despre complicitatea tacită şi responsabilitatea pe care o poartă pentru crimele împotriva umanităţii din perioada nazistă [Janowitz, 1946, *apud* 2]. Întrebarea care apare este dacă această culpabilizare *in corpore* contribuie la reconcilierea şi armonizarea relaţiilor intergrupuri. Conform rezultatelor, campaniile postbelice axate pe culpabilizarea colectivă nu ar avea întodeauna efectele scontate de a determina sporirea atitudinilor de empatie faţă de victime. Concluziile studiului sugerează că regretul colectiv poate determina, într-o mai mare măsură, armonizarea relaţiilor intergrupuri şi atitudini pozitive faţă de *Celălalt*, decât sentimentul de vină colectivă [2].

Un alt aspect important în contextul discuţiei privind reconclierea intergrupuri se referă la *reprezentarea socială* a unui eveniment istoric. Într-un studiu, realizat de Paez *et al.,* în 22 de ţări (în total 3,322 de participanţi) se constată că tinerii din ţările considerate învingătoare în cel de-al II-lea Război Mondial evaluează evenimentul mai mult pozitiv şi îşi exprimă disponibilitatea de a se angaja din nou într-un asemenea război pentru a-şi apăra patria, comparativ cu tinerii din ţările învinse, care evaluează mai mult negativ acest eveniment [4]. „Experienţele dăinuiesc în noi sub forma reprezentărilor care le exprimă", scria I.Marková [3, p.180]. Pentru ţările învingătoare, menţionează Wertsch (2002) cel de-al doilea război este reprezentat drept un „război legitim" – *„a just war"* (în SUA) sau „marele război pentru apărarea patriei" (Rusia) [*apud* 4]. Felul în care sunt rememorate evenimentele istorice creează controverse la nivelul relaţiilor intergrupuri chiar şi după o perioadă îndelungată de la producerea lor: amintirile despre ilegalităţile in-group-ului ar putea detemina reacţii defensive care afectează relaţiile intergrupuri, pe de altă parte, încercările de a fi şterse sau „rescrise" evenimentele negative din istoria grupului ar putea ofensa memoria victimelor şi ar face să crească tensiunile şi conflictele intergrupuri [6].

Thema recunoaşterii sociale, sub forma fie a luptei pentru recunoaştere socială, fie a încercării de a nega recunoaşterea socială a celorlalţi se ascunde

în spatele multor reprezentări sociale; istoria omenirii, din timpuri străvechi şi până astăzi poate fi descrisă şi analizată în termenii referitori la căutarea şi lupta pentru recunoaştere socială, scrie I.Marková [3]. Aceasta a fost tematizată încontinuu şi pusă în legătură cu alte *themata*, precum noi – ei, libertate – opresiune, dreptate – nedreptate, egalitate – inegalitate etc. ale căror conținuturi s-au transformat continuu de la o epocă la alta [4]. De-a lungul istoriei, această *thema* s-a exprimat în termeni variați – în perioada modernității ea a fost analizată prin trecerea de la conceptul de onoare la cel de demnitate [Berger, 1973, *apud* 4]. Recunoaşterea injustițiilor istorice reprezintă un fapt important pentru memoria in-group-ului. Pentru victime este importantă nu doar rememorarea şi transmiterea amintirilor despre evenimentele traumatice, dar şi recunoaşterea acestora de către grupul agresor [5]. Aşa cum observă Spinner-Halev [7], armenii îşi doresc ca guvernul turc să recunoască masacrul din 1915 nu pentru a obține compensații materiale (chiar dacă unii turci ar putea să aibă această temere, iar unii armeni ar putea să spere acest lucru), ci pentru reparații morale. Mai mult decât atât, scrie autorul, armenii sunt deranjați de faptul că guvernul turc refuză cu obstinare recunoaşterea genocidului, ceea ce este un fapt ofensator pentru memoria colectivă a armenilor şi afectează ceea ce este crucial pentru demnitatea in-group-ului.

Referințe:

1. CHELCEA, S. (coord.). *Ruşinea şi vinovăția în spațiul public. Pentru o sociologie a emoțiilor.* Bucureşti: Humanitas, 2008. 350 p. ISBN 978-973-50-2403-4.
2. IMNOFF, R., BILEWICZ, M. & ERB, H.-P. Collective regret versus collective guilt: Different emotional reactions to historical atrocities. In: *European Journal of Social Psychology*. 2012, no.42, p.729-742. ISBN: 0046-2772.
3. MARKOVÁ, I. *Dialogistica şi reprezentările sociale* (trad. M.TARPALARU, argument de A.NECULAU). Iaşi: Polirom, 2003/2004. 306 p. ISBN 973-681-515-3.
4. PAEZ, D., LIU, J. H., TECHIO, E., SLAWUTA, P., ZLOBINA, A., CABECINHAS, R. "Remembering" The World War II and Willingness to Fight. Sociocultural Representation of Historical Warfare Across 22 societies. In: *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2008, no.39(4), p.373-380. ISSN 0022-0221.
5. PANNEBAKER, J., PAEZ, D. & RIMÉ, B. (Eds.). *Collective Memories of Political Events. Social Psychological Perspectives.* New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1997, p.3-19. ISBN-10 0805821821.
6. ROTTELA, K.N. & RICHESON, J.A. Motivated to „Forget": The Effects of In-Group Wrongdoing on Memory and Collective Guilt. In: *Social Psychological and Personality Science,* published online on March, 2013. ISSN 1948-5506.
7. SPINNER-HALEV, J. From historical to enduring injustice. In: *Political Theory,* 2007, no.35(5), p.574-597. ISSN 0090-5917.